

**ТВОРЧАСЦЬ ЯНА БАРШЧЭЎСКАГА І МІКАЛАЯ ГОГАЛЯ.
СПРОБА КАМПАРАТЫВІСЦКАГА АНАЛІЗУ
(«ДРАЎЛЯНЫ ДЗЯДОК І КАБЕТА ІНСЕКТА», «ВІЙ»)**

Т. С. Галісаева

30–40-я гг. XIX ст. у Беларусі з’яўляюцца перыядам росквіту рамантызму, які найбольш ярка адлюстравалася ў творчасці Яна Баршчэўскага. У Расіі на акрэслены час прыпадае станаўленне рэалізму, пачынальнікам якога стаў Мікалай Гоголь. Такого пункту погляду на вызначэнне мастацкага метаду беларускага і рускага пісьменнікаў традыцыйна прытрымліваецца большасць вучоных. Аднак варта ўлічваць і іншыя меркаванні. Напрыклад, Ю. Маханькоў даводзіць, што Я. Баршчэўскі працаваў у галіне «фантастычнага рэалізму» [3, с. 329]. І. Карташова прапануе разглядаць творчасць ранняга М. Гоголя ў рэчышчы рамантызму, побач з Гофманам. Некаторыя даследчыкі нават заўважаюць у творчасці «першага рускага рэаліста» рысы нізкага і высокага барока (лубачны стыль і спецыфіка вобразаў). Як бачым, вучоныя адзначаюць дыфузнасць метадаў рамантызму і рэалізму, характэрную для творчасці абодвух пісьменнікаў. Такая блізкасць абумоўлена наяўнасцю моцнай фальклорнай базы, што спрыяе збліжэнню мастацкіх сістэм аўтараў і дазваляе праводзіць адпаведныя паралелі.

Аспекты судакранання можна вылучыць на структурным узроўні. «Драўляны Дзядок» Яна Баршчэўскага і «Вій» Мікалая Гоголя – творы рамкавай канструкцыі (як і зборнік «Тысяча і адна ноч»). Ян Баршчэўскі ў асобных раздзелах твора змясціў гісторыю пана З. («Што здарылася з Драўляным Дзядком»), апавяданні пана Ротмістра («Кабета Інсекта», «Горды Філософ» і інш.). У «Віі» адпаведныя часткі выдзяляюцца толькі на семантычным узроўні – апавяданні пра Мікіту, пра Шапчыху, тры ночы Хамы Брута. Гэтыя паданні-казкі з’яўляюцца месцам канцэнтрацыі цудоўнага, якое найчасцей мае народна-паэтычную аснову.

Генетычная блізкасць украінскага, рускага, беларускага і польскага фальклору дала падставу для з’яўлення ў творах Я. Баршчэўскага і М. Гоголя роднасных вобразаў нячыстай сілы (крывасмокаў, пярэваратняў і г. д.). У абодвух творах ёсць жаночыя персанажы – Панначка (ў апавесці «Вій») і Кабета Інсекта (ў апавесці «Драўляны Дзядок»). Іх функцыі шмат у чым тоесныя: Панначка прыгнятае людзей, п’е кроў, Кабета Інсекта паводзіць падобным чынам. Гэтыя вобразы не з’яўляюцца статычнымі. Дынаміка развіцця заключаецца ў тых метамарфозах, што адбываюцца з імі на працягу твора: спачатку Кабета Інсекта злосная пані, потым Інсекта, а затым – Плачка. У «Віі» старая вядзьмарка ператвара-

ещца ў Панначку-прыгажуню, а тая становіцца мерцвяком-зомбі.

Аднак ў М. Гоголя ёсць персанажы, якіх няма ў Я. Баршчэўскага, і наадварот. Да ліку такіх стварэнняў можна аднесці Драўлянага Дзядка і Вія. Гэтыя вобразы не з'яўляюцца цалкам індывідуальна-аўтарскімі. Так, вобраз Драўлянага Дзядка мае шэраг літаратурных і міфалагічных адпаведнікаў: Галава ў паэме А. Пушкіна «Руслан і Людміла», лацінаамерыканскі чанчон і іншыя. Сярод персанажаў гогалеўскай аповесці вылучаецца Вій. Па меркаванню некаторых даследчыкаў, гэты персанаж не мае фальклорнага адпаведніка і быў створаны фантазіяй М. Гоголя [4]. Тым не менш, у манаграфіі А. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу» апісваецца падобная істота, што мае такую ж назву. Ю. Ман заўважае, што, хутчэй за ўсё, крыніцай ўзнікнення гэтага вобраза стаў гогалеўсукі Вій [5]. А. Назарэўскі слухна сцвярджае, што вобраз Вія падобны да Касьяна ва ўкраінскіх народных паданнях, а імя Вій утворана ад украінскага «вія» ('вейка' або 'павекі разам з вейкамі') [4]. Таксама нельга выключыць магчымасці ўплыву на творчасць М. Гоголя вераванняў і паданняў іншых народаў, напрыклад, В. Абаеў у даследаванні «Образ Вия в повести Н. В. Гоголя» праводзіць паралель паміж Віем і інда-іранскім Вау, богам смерці [5].

Пісьменнікі творча скарысталі вобразы гарадскога і студэнцкага фальклору. А таму сярод дзеючых асоб аповесці Я. Баршчэўскага – Горды Філософ, шкаляры Люцыфуга і Севярын, якія з'яўляліся ў свой час навучэнцамі езуіцкай акадэміі і не слухалі добрых парад Дзядка. Асобна вылучаецца постаць аўтара-апавядальніка (чалавека, які васемнаццаць гадоў не быў на Радзіме). Ён адначасова і актыўны ўдзельнік, і пасіўны сведка падзей. Аўтар «Вія», у адрозненне ад апавядальніка аповесці «Драўляны Дзядок», не кантактуе з персанажамі, аднак «часам выглядае з-за спіны» якога-небудзь з герояў. Дзеючымі асобамі гогалеўскай аповесці сталі багаслоў Халява і шкаляр Ціберый Гарбец. Аднак асноўная сюжэтна-кампазіцыйная нагрузка прыпадае на вобраз Хамы Брута. Характарыстыка гэтага персанажа даецца цалкам ў адпаведнасці з устаноўкамі студэнцкага фальклору: «Хома Брут был нрава веселого. Любил очень лежать и курить люльку. Если же пил, то непременно нанимал музыкантов и отплясывал трепака. Он часто пробовал крупного гороху, но совершенно с философическим равнодушием, – говоря, что чему быть, того не миновать» [2, с. 246]. Некаторыя даследчыкі разглядаюць вобраз Хамы Брута адначасова ў двух вымярэннях – у фантастычным і рэальным, адпаведна і герой выступае ў дзвюх іпастасях – «паэтычнай» і «празаічнай». Напрошваецца паралель з вобразам Драўлянага Дзядка, які адначасова знаходзіцца ў сінхранічным, дыяхранічным і фантастычных пластах аповесці Яна Баршчэўскага. Як бачым, структура галоўных пер-

санажаў абумоўлена наяўнасцю шматузроўневага хранатопу. Найчасцей рэальнае адбываецца удзень, а фантастычнаму адведзены час пасля захаду сонца і да першага спеву пеўня. Менавіта ноч з'яўляецца тым мастком, які дазваляе незвычайнаму ўмешвацца ў рэальны свет. Можна заўважыць, што завязка дзеяння ў аповесцях пачынаецца ноччу. У Я. Баршчэўскага чытаем: «Сонца ўжо схавалася на захадзе...» [1, с. 283]. Параўнайце з тэкстам М. Гоголя: «Был уже вечер, когда они своротили с большой дороги» [2, с. 246]. Развязка адбываецца раніцай: «Узышло сонца, пагодны ранак, час у падарожжа» [1, с. 316]. У «Віі»: «Раздался петушиный крик. Это был уже второй крик; первый прослышали гномы» [2, с. 269]. Такая будова дазваляе пры завяршэнні цыклу стварыць уражанне, што нічога не адбылося, што гэта толькі сон. Дарэчы сон з'яўляецца адной з форм «завуаляванай» (Ю. Ман) фантастыкі. Іншая форма – чуткі. У аповесці Яна Баршчэўскага «Драўляны Дзядок і Кабета Інсекта» можна сустрэць наступныя маўленчыя формулы перадачы іррэальнага: «Раскажу, што ад іншых чуў, а ці гэта праўда, не мой клопат» [1, с. 292]. Адпаведна ў аповесці М. Гоголя «Вій» чытаем: «Люди, знающие науку, говорят...» [2, с. 259].

З аднаго боку, з дапамогай «завуаляванай» фантастыкі аўтар нівеліруе сваю ролю ў стварэнні незвычайнага, такім чынам здымаючы з сябе адказнасць за непраўдзівыя сведчанні. З другога, – такі прыём дазваляе стылізаваць твор мастацкай літаратуры пад фальклорны.

Нягледзчы на значную ролю фантастычнага, асноўнае дзеянне мае даволі трывалую лакалізацыю ў часе і ў прасторы. Так, дзеянне аповесці «Драўляны Дзядок і Кабета Інсекта» адбываецца ў мінулым за сорок вёрст ад Полацка або ў самім Полацку, узгадваюцца ваколіцы Віцебска. Дзеянне гоголеўскага «Вія» прывязана да Кіева і яго ўскраін (за пяцьдзесят вёрст ад Кіева), таксама ў мінулым. Сярод тыповых локусаў можна адзначыць наступныя: шляхецкі дамок, якому адпавядае хутар у М. Гоголя, поле, каплічка, Полацкая езуіцкая акадэмія – Кіеўская семінарыя і, нарэшце, карчма.

Можна вывесці яшчэ адзін узровень судакранання творчасці Яна Баршчэўскага і Мікалая Гоголя – падабенства матываў, сярод якіх можна вылучыць наступныя:

1. Сон-ява («Час той прамінуў як найпрыемнейшы сон» [1, с. 316]; «Наяву ли это или снится?» [2, с. 285]).

2. Пярэваратніцтва («Нарэшце перамянілася ў нейкую дзіўную Інсекту» [1, с. 293]; «Точно ли это старуха?.. Перед ним лежала красавица» [2, с. 286]).

3. Падарожжа («Калі пан верхам аб'язджаў свае палеткі, яна, лётаючы побач, пранізлівым крыкам спудзіла каня, які наўскапыт паляцеў праз равы і пагоркі і скінуў гаспадара» [1, с. 294]; «Он, подпрыгивая, как верховой конь понёс ее на плечах» [2, с. 285]).

4. Крыўда-помста («Пан А. загадаў адчыніць усе вокны, акуруць дымам пакоі, і дарэмна тая, з жахлівым піскам і крыкам кідаючыся ў вочы, страшыла людзей. Пераможаная дымам, яна мусіла ляцець у сад і схаватца між дрэваў» [1, с. 293], «Пры кожным зручным выпадку Інсекта помсціла яму» [1, с. 294]; «Он схватил лежавшее на дороге полено и начал им со всех сил колотить старуху» [2, с. 286], «...дочь одного из богатейших сотников... изъявила желание, чтобы отходную по ней и молитвы в продолжение трех дней после смерти читал один из киевских семинаристов: Хома Брут» [2, с. 287]).

5. Маленне («Ксёндз паклаў кабету Інсекту на філосафаву галаву і перад шматлікімі глядачамі чытаў ёй малітвы і гаварыў на духоўныя тэмы» [1, с. 295]; «Она заботилась, голубонька моя, о душе своей и хотела молитвами изгнать всякое дурное помышление» [2, с. 303]).

Такім чынам, нягледзячы на адрознасць мастацкіх метадаў, прааналізаваныя творы Я. Баршчэўскага і М. Гогаля маюць генетычна і тыпалагічна роднасную аснову – славянскі фальклор. Больш таго, не выключана магчымасць непасрэднага ўплыву гогалеўскага «Вія» на творчасць Я. Баршчэўскага.

Літаратура

1. *Баршчэўскі Я.* Выбраныя творы. Мн., 1998.
2. *Гоголь Н. В.* Миргород. М., 1984.
3. *Маханькоў Ю.* Рэальнае і фантастычнае ў прозе Я. Баршчэўскага і М. Гогаля // Матэрыялы IV канферэнцыі. Беларуская-руская-польская супастаўляльная мовазнаўства і літаратуразнаўства. Віцебск, 1997. С. 328–331.
4. Інтэрнэт-адрас: <http://solsand.by.ru/gogol1-viy.html>
5. Інтэрнэт-адрас: magazines.russ.ru/voplit/2002/4/mann.html.

СЕМАНТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЗЫ ЮДИТ ХЕРМАНН (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗА «КРАСНЫЕ КОРАЛЛЫ»)

Е. А. Герасимович

Юдит Херманн является одной из наиболее ярких представительниц современной немецкой литературы. Несмотря на большую популярность ее произведений в немецкоязычных странах, творчество Юдит Херманн на данном этапе малоизученно. В 1998 году Ю. Херманн дебютировала